

Н. С. СКРИПНИК

кандидат педагогічних наук

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

**МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТКУ
СУБ'ЄКТНОЇ ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТІВ ВТНЗ
У ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
НА БАЗІ КАФЕДРИ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

У статті висвітлено можливості формування й розвитку компонентів суб'єктної позиції студентів вищих технічних навчальних закладів у позааудиторній діяльності на базі кафедри іноземних мов. Наведено характеристику структурних компонентів означеної позиції студентів. Подано структуру позааудиторної діяльності студентів на базі кафедри іноземних мов, що сприяє розвитку суб'єктної позиції, яка містить науково-дослідну роботу, культурно-дозвілєву діяльність, студентське самоврядування. Розглянуто можливі форми й методи роботи стосовно кожного з наведених напрямів позааудиторної діяльності студентів на базі кафедри іноземних мов щодо формування в них певних характеристик, знань, умінь відповідно до визначених структурних компонентів суб'єктної позиції.

Ключові слова: суб'єктна позиція, студент, позааудиторна діяльність, кафедра іноземних мов.

Серед актуальних завдань сучасної вітчизняної вищої освіти наразі постає питання формування нової генерації молодих фахівців – активних, відповідальних, охочих і готових працювати у швидко змінюваних умовах, зі сформованою громадянською й особистісною позицією, з одного боку, а з іншого – все більшої важливості набуває якісна професійна підготовка, ораторські навички, комп'ютерна грамотність, володіння іноземними мовами. Формування й розвиток суб'єктної позиції майбутніх фахівців, у тому числі технічного профілю, під час навчання у вищому навчальному закладі за таких умов набуває все більшої актуальності.

Окремі аспекти формування суб'єктної позиції особистості в студентства висвітлено в наукових працях, які присвячені: питанням особистісного зростання майбутнього фахівця (В. Гриньова, А. Маркова, О. Попова), його самореалізації (Л. Рибалко, О. Шутенко); деяким питанням суб'єктності особистості, її суб'єктної позиції, технологічному забезпеченню її формування (М. Боритко, С. Годник, С. Кашлев, О. Мацкайлова, Т. Ольхова, М. Сергеев, В. Серіков, В. Сластьонін). Питання підвищення якості підготовки фахівців інженерного профілю розкрито в працях М. Добрускіна, О. Ігнатюк, Н. Кузьменко, О. Піралової, С. Резнік, О. Романовського, зокрема, питання їхнього особистісного вдосконалення висвітлено в публікаціях М. Дем'яненко, Н. Саєнко, Т. Сергейчук, Н. Ткачової, Н. Тугай. Попри значну кількість наукових досліджень, які певною мірою сприяють вирішенню зазначеної проблеми, можна констатувати, що в сучасній

педагогічній науці недостатньо висвітлено можливості формування й розвитку компонентів суб'єктної позиції студентів вищих технічних навчальних закладів на базі кафедри іноземних мов.

Мета статті полягає у висвітленні можливостей формування й розвитку суб'єктної позиції студентів вищих технічних навчальних закладів у позааудиторній діяльності на базі кафедри іноземних мов.

На підставі аналізу науково-педагогічних джерел можна стверджувати, що поняття “суб'єктна позиція” вчені тлумачать неоднозначно. Не зупиняючись детально на аналізі різних поглядів із цього питання, зауважимо, що ми розуміємо суб'єктну позицію студента ВТНЗ як інтегративну характеристику особистості, яка відображає активно-вибіркове, ініціативно-відповідальне, перетворювальне ставлення студента до самого себе, до тих чи інших сторін дійсності, до власної освіти, яка містить мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний і особистісний компоненти.

Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає самодетермінацію, тобто усвідомлення студентом себе суб'єктом своєї життєдіяльності й освіти зокрема; наявність усвідомлених мотивів і ставлень до себе та до освіти, які визначають ціннісне ставлення до освіти й майбутньої професії, забезпечують усвідомлення значущості суб'єктної позиції для майбутнього фахівця; усвідомлення свободи вибору, відповідальності за нього, за якість і результат своєї освіти; стимулюють прагнення до саморозвитку, до досягнення конструктивних, позитивних результатів.

Когнітивний компонент суб'єктної позиції передбачає засвоєння студентом системи психолого-педагогічних знань щодо позиції особистості, суб'єктності, сутності та структури суб'єктної позиції особистості, а також вміщує досвід студента як сукупність подій, вчинків, переживань, відносин, як результат взаємодії з навколишнім світом.

Діяльнісний компонент відображає поведінку студента як суб'єкта власної освіти, пов'язаний із реалізацією суб'єктної активності особистості та передбачає оволодіння групами вмінь: інтелектуальні вміння (критично аналізувати, зіставляти й порівнювати факти та явища, оцінювати їх, аргументувати своє ставлення до них; висувати гіпотези, генерувати оригінальні ідеї); комунікативні вміння (слухати, розуміти, налагоджувати взаємодію зі співрозмовником; самопрезентації; установлювати зворотний зв'язок, ефективно використовувати вербальні й невербальні засоби спілкування, створювати сприятливу психологічну атмосферу спілкування); організаторські вміння (визначати мету, шляхи її досягнення, планувати, контролювати, корегувати як власну діяльність, так і діяльність інших, розкривати й мобілізувати власні зусилля в різних ситуаціях); рефлексивні вміння (усвідомлено здійснювати рефлексійні дії, спрямовані на розуміння, осмислення й адекватну оцінку власного “Я”, власної діяльності та поведінки).

Особистісний компонент містить особистісні якості студента, які характеризують його як суб'єкта: активність, відповідальність, ініціативність, самостійність, креативність.

Навчання у вітчизняному вищому навчальному закладі на сучасному етапі передбачає оволодіння студентами принаймні однією іноземною мовою. Заняття з іноземної мови певною мірою сприяють розвитку кожного з наведених компонентів. Вивчення іноземних мов у контексті підвищення якості підготовки інженерів, підвищення вимог до володіння іноземною мовою майбутніми бакалаврами та інтеграції української системи вищої освіти в загальноєвропейський освітній простір є важливим завданням вітчизняної освіти й потребує багато аудиторного часу. Але наразі однією з головних тенденцій у вищій освіті є збільшення кількості часу на позааудиторну та самостійну роботу студентів. Саме за допомогою позааудиторної діяльності студент має змогу набути необхідного досвіду та виробити власні моделі поведінки в майбутній професійній діяльності.

Враховуючи існуючі на сьогодні наукові праці та дослідження, присвячені питанням організації позааудиторної діяльності студентів у ВНЗ (І. Зимня, О. Вербицький, В. Якунін, А. Рубанік, А. Годлевська, А. Капська та ін.), зауважимо, що погляди науковців на визначення її сутності, структури, мети, особливостей, характеристик тощо різняться.

Позааудиторну діяльність на базі кафедри іноземних мов у контексті дослідження розглядаємо як систему взаємопов'язаної діяльності суб'єктів освітнього процесу, що є невід'ємною складовою професійної підготовки та реалізується здійснюється поза розкладом навчальних занять. Узагальнюючи підходи сучасних науковців (Р. Абдулов, М. Донченко, В. Коваль, Г. Овчаренко, Л. Петриченко, Н. Сердюк, В. Тимошенко та ін.), можна дійти висновку, що метою позааудиторної діяльності є створення умов для всебічного особистісного розвитку студентів і їх самореалізації. Значення позааудиторної діяльності на базі кафедри іноземних мов для формування суб'єктної позиції студентів зумовлене тим, що вона ґрунтується не на примусі студентів до засвоєння певної інформації, а на принципах добровільності, варіативності, співробітництва, свободи вибору, практичної спрямованості, урахування інтересів, здібностей та прагнень студентів. Найважливішою особливістю позааудиторної діяльності є "опора на самостійність, активність, ініціативність, творчість студентів" [7, с. 18], а ці якості є ключовими характеристиками суб'єктної позиції студента.

На основі аналізу науково-педагогічних джерел [3; 4; 5; 6; 8] вважаємо можливим розподілити форми позааудиторної діяльності студентів на базі кафедри іноземних мов за певними ознаками:

- за спрямованістю (виховні, навчальні, наукові);
- за кількістю учасників (індивідуальні, групові та масові);
- за змістом та способом подання інформації (теоретичні, практичні, комбіновані);
- за способом виконання (усні та письмові).

Проте зауважимо, що межі такого розподілу доволі умовні, адже позааудиторні заходи можуть поєднувати в собі риси декількох напрямів.

Усі форми позааудиторної діяльності на базі кафедри іноземних мов можуть мати як пізнавальний, так і розважальний характер. Вони мають широкі можливості для формування й розвитку всіх компонентів суб'єктної позиції студентів.

Спираючись на виявлені можливості позааудиторної діяльності студентів у формуванні їхньої суб'єктної позиції [6, с. 75–103], розглянемо можливості такої діяльності студентів вищих технічних навчальних закладів щодо зазначеного процесу на базі кафедри іноземних мов.

Такий вибір пояснюється особливостями організації навчально-виховного процесу у вищих технічних навчальних закладах і зумовлений певними чинниками.

По-перше, аналіз освітньо-професійних програм підготовки майбутніх інженерів з різних напрямів підготовки у вищих технічних навчальних закладах виявив, що вивчення іноземних мов у більшості випадків починається з першого курсу навчання, що надає можливості для залучення студентів до позааудиторної діяльності на базі кафедр іноземних мов від початку здобуття вищої освіти. До того ж, дисципліни таких кафедр викладають зазвичай тривалий термін, протягом декількох семестрів, а на деяких спеціальностях – протягом майже всього періоду навчання в університеті. Відповідно, з'являється ще більше можливостей для залучення студентів до позааудиторної діяльності на їх базі.

По-друге, позааудиторна діяльність на базі кафедри іноземних мов передбачає міждисциплінарність і зв'язок з іншими, у тому числі фаховими, кафедрами при проведенні різноманітних позааудиторних заходів, що надає змогу краще враховувати інтереси й потреби студентів, а також їхню спеціалізацію.

По-третє, викладачі кафедри іноземних мов часто працюють кураторами академічних груп молодших курсів, що додатково розширює такі можливості.

На наш погляд, позааудиторна діяльність студентів ВТНЗ, яка сприяє формуванню суб'єктної позиції, повинна включати такі структурні напрями: науково-дослідна робота; культурно-дозвіллова діяльність; студентське самоврядування.

Розглянемо можливості цих напрямів стосовно кафедри іноземних мов більш докладно.

Різні аспекти *науково-дослідної роботи* студентів досліджували Н. Козак, А. Козлов, О. Микитюк, Л. Онучак, В. Сердобінцев, І. Янін та ін. Науковці підкреслюють важливість науково-дослідної роботи студентів, яка сприяє розвитку в них самостійності й ініціативності, індивідуального професійного стилю, творчих здібностей, тобто суттєвих характеристик суб'єктної позиції студента ВТНЗ.

Науково-дослідна робота студентів поза навчальним процесом передбачає залучення їх у таких організаційних формах: робота в наукових гуртках, проблемних групах, лабораторіях, секціях, студіях, бюро; участь у наукових конференціях, конкурсах, предметних олімпіадах; написання

статей, тез, доповідей; участь у виконанні держбюджетних наукових праць, проведенні досліджень у межах творчої співпраці кафедр, факультетів [1; 2; 3; 4; 9].

Найпоширеніші організаційні форми науково-дослідної роботи студентів на кафедрі іноземних мов зазвичай представлені у вигляді участі в роботі наукових гуртків, дискусійних клубів, підготовці до наукових конференцій, конкурсів, олімпіад, написанні доповідей, тез, статей.

Науково-дослідна робота студентів є одним із найважливіших напрямів позааудиторної діяльності на базі кафедри іноземних мов, що сприяє формуванню суб'єктної позиції студента вищого технічного навчального закладу, тому що така робота надає можливості для розвитку всіх сутнісних характеристик такої позиції студента. Адже вибір теми своєї науково-дослідної роботи, заходу, до якого вона готується, форми участі тощо стимулюють процеси самодетермінації й цілепокладання. У такій роботі виявляються активність і відповідальність, збагачуються знання й досвід, розвиваються вміння планувати діяльність, працювати самостійно та в команді, презентувати себе й свою роботу, комунікативні та рефлексивні вміння.

Зауважимо, що зазвичай до цього напрямку позааудиторної діяльності на фахових кафедрах студентів залучають не з початку навчання у вищому технічному навчальному закладі, тому й можливості науково-дослідної роботи щодо формування суб'єктної позиції студента також стають доступними пізніше. Проте на базі кафедри іноземних мов участь студентів у цьому напрямі позааудиторної діяльності стає можливою з першого семестру навчання.

Наступний напрям позааудиторної діяльності, *культурно-дозвіллева діяльність*, є найпоширенішим і найдоступнішим. Вона охоплює всіх студентів, незалежно від року навчання й спеціальності, пропонує заходи загальнокультурного, гуманітарного спрямування. Вона передбачає участь студентів у різних виховних заходах, у різноманітних гуртках, клубах, об'єднаннях за інтересами, конкурсах, концертах, змаганнях, екскурсіях, відвідування музеїв, театрів тощо.

У цьому напрямі позааудиторної діяльності на базі кафедри іноземних мов можна виокремити такі підвиди:

- творча діяльність (участь у літературних, театральних, музичних, перекладацьких, країнознавчих, інших творчих і мистецьких гуртках та об'єднаннях, конкурсах, концертах тощо);
- культурно-просвітницька діяльність (виховні години, відвідування просвітницьких лекцій, семінарів, презентацій, театрів, кіно, музеїв, виставок, екскурсій тощо).

Варто зазначити, що культурно-дозвіллева діяльність, із використанням іноземної мови зокрема, користується популярністю серед студентів вищих технічних навчальних закладів. Вона їм зрозуміла, оскільки багато з них уже мають певні інтереси й брали участь у подібних заходах ще під час навчання в школі; вона доступна для них, адже вони можуть брати в

ній участь з перших днів навчання у навчальному закладі; вона цікава для них, оскільки спрямована на спілкування; до неї легко залучити студентів, оскільки багато заходів мають розважальний характер. Вважаємо, що культурно-дозвілєва діяльність на базі кафедри іноземних мов надає широкі можливості для формування всіх компонентів суб'єктної позиції студентів, адже в її межах студент може спробувати себе в багатьох видах діяльності, у різних якостях, тобто можливості для самопізнання, самовизначення, вияву активності, набуття різноманітного досвіду, розвитку творчих здібностей, комунікативних та організаторських навичок, особистісно й професійно значущих якостей і вмінь дійсно великі. Зауважимо також, що позааудиторну виховну роботу й культурно-дозвілєву діяльність студентів на базі кафедри іноземних мов варто будувати так, щоб створювати умови для максимального розвитку кожним студентом своїх потенційних можливостей і суб'єктних якостей. Цьому сприяє максимальна варіативність та альтернативність її форм і методів.

Ще один компонент позааудиторної діяльності, *студентське самоврядування*, традиційно вважають середовищем, де зростають майбутні керівники, активні особистості з організаторськими й лідерськими здібностями. Сучасними формами органів студентського самоврядування є студентські ради, парламенти, сенати; студентські деканати, старостати тощо. Цей структурний напрям позааудиторної діяльності студентів надає змогу найбільш активним, мотивованим студентам виявити себе, розвинути в собі організаторські, комунікативні, лідерські якості та вміння, тобто надає можливості для формування й розвитку суб'єктної позиції студентів. Зауважимо, що можливості цього напрямку позааудиторної діяльності студентів на базі кафедри іноземних мов використовують більше за умов, коли куратор групи працює на кафедрі іноземних мов.

З метою вивчення практики організації позааудиторної діяльності студентів вищих технічних навчальних закладів здійснено аналіз планів і звітів виховної роботи кураторів, планів роботи студентських наукових товариств, кафедральних звітів щодо позааудиторної діяльності, проведено опитування викладачів, кураторів і керівників різноманітних гуртків та об'єднань. Результати аналізу свідчать, що діяльність кураторів з кафедр іноземних мов (міжкультурної комунікації, мовної підготовки) є особливістю. У багатьох вищих технічних навчальних закладах дисципліни таких кафедр викладають протягом декількох семестрів або навіть років. Тому важливим позитивним аспектом позааудиторних заходів, що проводять куратори цих кафедр, є міжпредметність, зв'язок гуманітарного напрямку з технічним. Наприклад, лекції-семінари щодо особливостей освітніх програм різних країн пов'язані як з мовною підготовкою, певними юридичними й фінансовими вимогами, так і зі специфікою програм саме за технічним спрямуванням. Студентські "круглі столи", форуми, конкурси присвячуються висвітленню певних питань науки й техніки та водночас передбачають актуалізацію мовних компетенцій.

Висновки. Отже, на підставі аналізу структури суб'єктної позиції студента ВТНЗ, напрямів, форм і методів позааудиторної діяльності студентів на базі кафедри іноземних мов, практики її організації у вищих технічних навчальних закладах можна дійти висновку, що вона надає великі можливості для формування суб'єктної позиції студентів ВТНЗ, такі як: удосконалення знань студента про себе як про особистість і майбутнього професіонала; активізація процесів “самості” студента (самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення, самоосвіти, самовиховання тощо); збагачення суб'єктного досвіду студента (досвіду спілкування, у тому числі міжнародного, соціальної й освітньої діяльності); мотивування студентів, формування ціннісного ставлення до власної освіти та майбутньої професії; вибору видів і форм діяльності, ступеня своєї участі, тобто міри активності; розвитку організаторських, комунікативних і рефлексивних умінь; розвитку навичок самостійної роботи й роботи в команді; розвитку ініціативності, відповідальності, самостійності, креативності. Подальших досліджень потребує урізноманітнення форм і методів позааудиторної діяльності на базі кафедри іноземних мов, а також вивчення можливостей розвитку суб'єктної позиції студентів вищих технічних навчальних закладів під час занять з іноземної мови.

Список використаної літератури

1. Возняк А. Науково-дослідницька діяльність студентів як важливий напрям роботи з обдарованою молоддю. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2011. Спецвип. 7. С. 77–82.
2. Ігнатюк О. А. Формування майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика : монографія. Харків, 2009. 434 с.
3. Коваль В. Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: “Педагогіка, психологія, соціологія”*. Донецьк, 2009. Вип. 6. С. 19–23.
4. Козак Н. Л. Основні види наукової діяльності студентів та форми їх здійснення в економічному університеті. *Збірник наукових праць. Серія: Педагогічні та психологічні науки*. Хмельницький, 2010. Вип. 53. С. 36–39.
5. Кузьменко Н. В. Формування особистості інженера через форми позааудиторної виховної роботи. *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2014. Вип. 2 (23). С. 126–135.
6. Рогова Т. В., Скрипник Н. С. Суб'єктна позиція майбутнього фахівця: теоретико-методичний аспект : монографія. Харків, 2015. 171 с.
7. Сарафанова Т. В. Педагогические условия формирования готовности студентов к творческой деятельности во внеаудиторной работе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Владимир, 2004. 22 с.
8. Тимошенко В. Культурно-дозвіллева діяльність як структурна частина системи позааудиторної роботи зі студентами. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2011. Вип. LVI. С. 215–219.
9. Янін І. Науково-дослідна робота студентів та її роль у навчальному процесі. *Вища і середня педагогічна освіта*. 2001. Вип. 12. С. 20–23.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2017.

Скрыпник Н. С. Возможности формирования и развития субъектной позиции студентов технического вуза во внеаудиторной деятельности на базе кафедры иностранных языков

В статье освещены возможности формирования и развития компонентов субъектной позиции студентов высших технических учебных заведений во внеаудиторной деятельности на базе кафедры иностранных языков. Приведена характеристика структурных компонентов указанной позиции студентов. Представлена структура внеаудиторной деятельности студентов на базе кафедры иностранных языков, способствующая развитию субъектной позиции, которая включает научно-исследовательскую работу, культурно-досуговую деятельность, студенческое самоуправление. Рассмотрены возможные формы и методы работы по каждому из указанных направлений внеаудиторной деятельности студентов на базе кафедры иностранных языков касательно формирования у них определенных характеристик, знаний, умений в соответствии с определенными структурными компонентами субъектной позиции.

Ключевые слова: субъектная позиция, студент, внеаудиторная деятельность, кафедра иностранных языков.

Skrypnyk N. The Possibilities of Formation and Development of Subject Position of Students at Higher Technical Educational Institutions in Extra-Curricular Activities at the Department of Foreign Languages

The possibilities of formation and development of components of the subject position of students at higher technical educational institutions in extra-curricular activities on the basis of the department of foreign languages have been considered. The definition of the essence and structure of the student's position named have been given. The structure of subject position of students in higher technical educational institutions is revealed to include motivational and value, cognitive, activity and personality components. The characteristics of the structural components have been presented. The advantages of students' extra-curricular activities on the basis of the department of foreign languages have been substantiated. The structure of students' extra-curricular activities on the basis of the department of foreign languages which contributes to the development of their subject has been given. It is supposed to include students' research work, cultural and leisure activities of students, students' self-government. The possible forms and methods of work in relation to each of the abovementioned areas of students' extra-curricular activities on the basis of the department of foreign languages have been considered as to forming and developing of certain characteristics, knowledge and skills in accordance with stated structural components of the subject position of students at higher technical educational institutions. The possibilities of formation and development of the subject position of students at higher technical educational institutions in extra-curricular activities at the department of foreign languages have been found out on the basis of the structure and characteristics of student subject position studied, he analysis of the areas, forms and methods of extra-curricular activities of students on the basis of department of Foreign Languages analyzed, and the studied practice of its organization in higher technical educational institutions.

Key words: subject position, student, extra-curricular activities, department of foreign languages.